

Δύο Προτάσεις στην Αριστοτελίζουσα Θεωρία της Ανταλλακτικής Αξίας

18ο Συνέδριο ΕΙΟΣ, 10-11.06.2016, ΕΚΠΑ

Θεόδωρος Μαριόλης
Τ.Δ.Δ., Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ι.Κ.Ε. Δημήτρης Μπάτσης

Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο Ε

Δύο Προτάσεις του Αριστοτέλη → Δύο Προβλήματα

Πρόταση 1

«Αμοιβαιότητα/Ανταπόδοση θα υπάρξει [η ανταλλαγή εμπορευμάτων θα είναι δίκαιη], όταν θα έχει υπάρξει εξίσωση των προϊόντων, έτσι ώστε ο λόγος [κλάσμα] του γεωργού προς τον τσαγκάρη να είναι ό,τι ο λόγος [ίσος με το λόγο] του προϊόντος του τσαγκάρη προς το προϊόν του γεωργού».

Δύο σημεία:

- Το αινιγματικό τμήμα της πρότασης είναι: «ο λόγος του γεωργού προς τον τσαγκάρη». [;]
- Το όλο, περί αυτήν την πρόταση, κείμενο έχει οδηγήσει ορισμένους σχολιαστές (μάλλον από τον Βοήθιο (480-525 μ.Χ.) και μετά) στο συμπέρασμα ότι, για τον Αριστοτέλη, υπάρχει ένας «δίκαιος λόγος ανταλλαγής», ο οποίος ισούται με τον «αρμονικό μέσο» (HM) της τιμής που ζητάει ο πωλητής (p^S) και εκείνης που είναι διατεθειμένος να πληρώσει ο αγοραστής (p^B). Διότι, οι ποσοστιαίες αποκλίσεις του HM από αυτά τα δύο άκρα είναι ίσες μεταξύ τους:

$$(p^S - HM) / p^S = (HM - p^B) / p^B \rightarrow$$

$$HM = 2 / [(1/p^S) + (1/p^B)] = p^S p^B / [(p^S + p^B)/2] = GM^2 / AM$$

$$HM \leq GM \leq AM$$

Σύμφωνα με τους ίδιους σχολιαστές:

HM (Αρμονικός Μέσος): Δίκαιο Αμοιβαιότητας/Ανταπόδοσης ή Ανταλλαγής

GM (Γεωμετρικός Μέσος): Δίκαιο Διανομής

AM (Αριθμητικός Μέσος): Δίκαιο Διόρθωσης

Πρόβλημα 1

Ο πράγματι ισχύον λόγος ανταλλαγής δύναται να θεωρηθεί ως μέσος μεταξύ δύο ακραίων λόγων ανταλλαγής; Αν ναι, τότε ποιος μέσος; Οι αρχαίοι Έλληνες γνώριζαν 10 μέσους (βλέπε π.χ. Νικόμαχος Γερασηνός (60-120 μ.Χ.), *Αριθμητική Εισαγωγή*), ενώ κατά τη σύγχρονη θεώρηση υπάρχουν άπειροι μέσοι:

$$\{[(p^B)^x + (p^S)^x] / 2\}^{1/x}, \quad -\infty < x < +\infty, x \neq 0$$

Πρόταση 2

«Στην πραγματικότητα, βέβαια, είναι αδύνατον τόσο διαφορετικά μεταξύ τους πράγματα [= εμπορεύματα, δηλαδή ανταλλασσόμενα προϊόντα ιδιωτικών και συγκεκριμένων εργασιών] να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο».

Πρόβλημα 2

Ήταν σε θέση ο Αριστοτέλης να θεωρήσει ως κοινό μέτρο της ανταλλακτικής αξίας την «ανθρώπινη εργασία γενικά» (Marx); Κατά τον Marx (*Κεφάλαιο*, τ.1., κεφ. 1, σσ. 73-74), η απάντηση-ερμηνεία είναι: «Οι ιστορικοί φραγμοί της κοινωνίας όπου ζούσε ο Αριστοτέλης τον εμπόδισαν» να εντοπίσει αυτό το «κοινό μέτρο», διότι η αρχαία «ελληνική κοινωνία στηριζόταν στην εργασία των δούλων και, επομένως, στην ανισότητα των εργασιακών δυνάμεων των ανθρώπων». **Υπάρχει άλλη απάντηση;**

Πρόβλημα 1. Λόγος Ανταλλαγής και Μεσότητα

1.1. Πρώτο παράδειγμα

Θεωρούμε δύο απομονωμένα, μεταξύ τους, άτομα A και B, κάθε ένα εκ των οποίων δύναται να παράγει δύο καταναλωτικά εμπορεύματα (1 και 2) μέσω άμεσης εργασίας (και μόνον).

Δεδομένα: Οι τεχνικές συνθήκες παραγωγής (βλέπε Πίνακας 1), οι συνολικές ώρες εργασίας των ατόμων (L^A και L^B), και οι συναρτήσεις ζήτησης των ατόμων (D^A και D^B).

Πίνακας 1. Τεχνικές συνθήκες παραγωγής

	Εμπόρευμα 1	Εμπόρευμα 2
Άτομο A	l_1^A	l_2^A
Άτομο B	l_1^B	l_2^B

2-ουσα Υπόθεση: Το άτομο A έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στο π.χ. εμπόρευμα 1 ($l_1^A / l_2^A < l_1^B / l_2^B$).

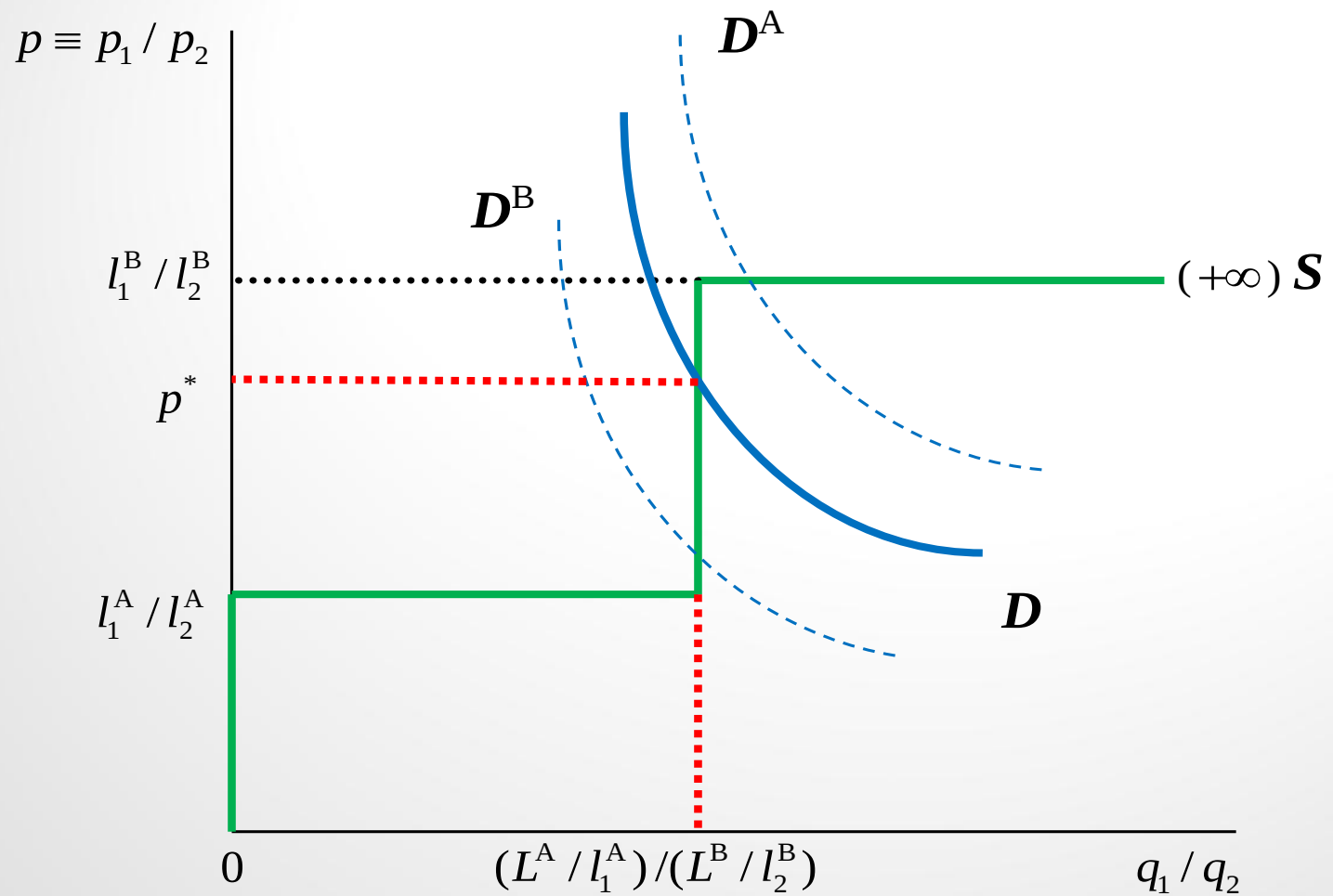
Ζητούμενο: Θα συγκροτήσουν κοινωνία; Αν ναι, τότε ποιος θα είναι ο λόγος ανταλλαγής, $p^* \equiv p_1^*/p_2^*$, των εμπορευμάτων σε κατάσταση ισορροπίας;

Λύση: Υπάρχει βάση για συγκρότηση κοινωνίας, διότι και τα δύο άτομα δύνανται να βρεθούν σε καλύτερη θέση από ό,τι στην αυτάρκεια. Επίσης, τα άτομα θα εξειδικευτούν βάσει του συγκριτικού πλεονεκτήματός τους. Τέλος, ο λόγος ανταλλαγής θα βρίσκεται κάπου μεταξύ των ατομικών λόγων των παραγωγικοτήτων εργασίας:

$$l_1^A / l_2^A \leq p^* \leq l_1^B / l_2^B$$

Πού ακριβώς βρίσκεται το p^* ;

Εξαρτάται με όχι τόσο άμεσο-απλό τρόπο από το σύνολο των γνωρισμάτων της συγκροτούμενης κοινωνίας, δηλαδή από τις τεχνικές συνθήκες παραγωγής, τα L^A , L^B και τα D^A , D^B , ως δομημένη ολότητα (βλέπε Σχήμα 1). Επίσης, να σημειωθεί ότι η κατάσταση αποδεικνύεται ευσταθής ή, χρησιμοποιώντας τα λόγια του Αριστοτέλη, η σχέση μεταξύ των δύο – κοινωνικών – ατόμων αποδεικνύεται συνεκτική («συμμένει»).

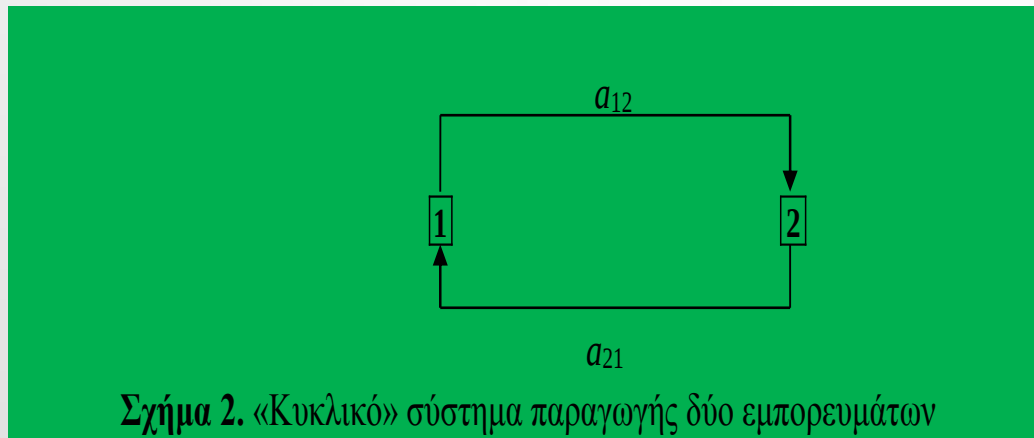
Σχήμα 1. Προσδιορισμός του λόγου ανταλλαγής

Συμπέρασμα:

Ο ισχύον λόγος ανταλλαγής είναι, πράγματι, ένας μέσος μεταξύ δύο άκρων. Όμως, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτός είναι ή πρέπει να είναι ο αρμονικός μέσος ή, έστω, κάποιος άλλος μέσος, από τους 10 μέσους που γνώριζαν οι αρχαίοι Έλληνες.

1.2. Δεύτερο παράδειγμα

Έστω «κυκλικό» σύστημα παραγωγής δύο εμπορευμάτων-δύο εξειδικευμένων παραγωγών (βλέπε Σχήμα 2).

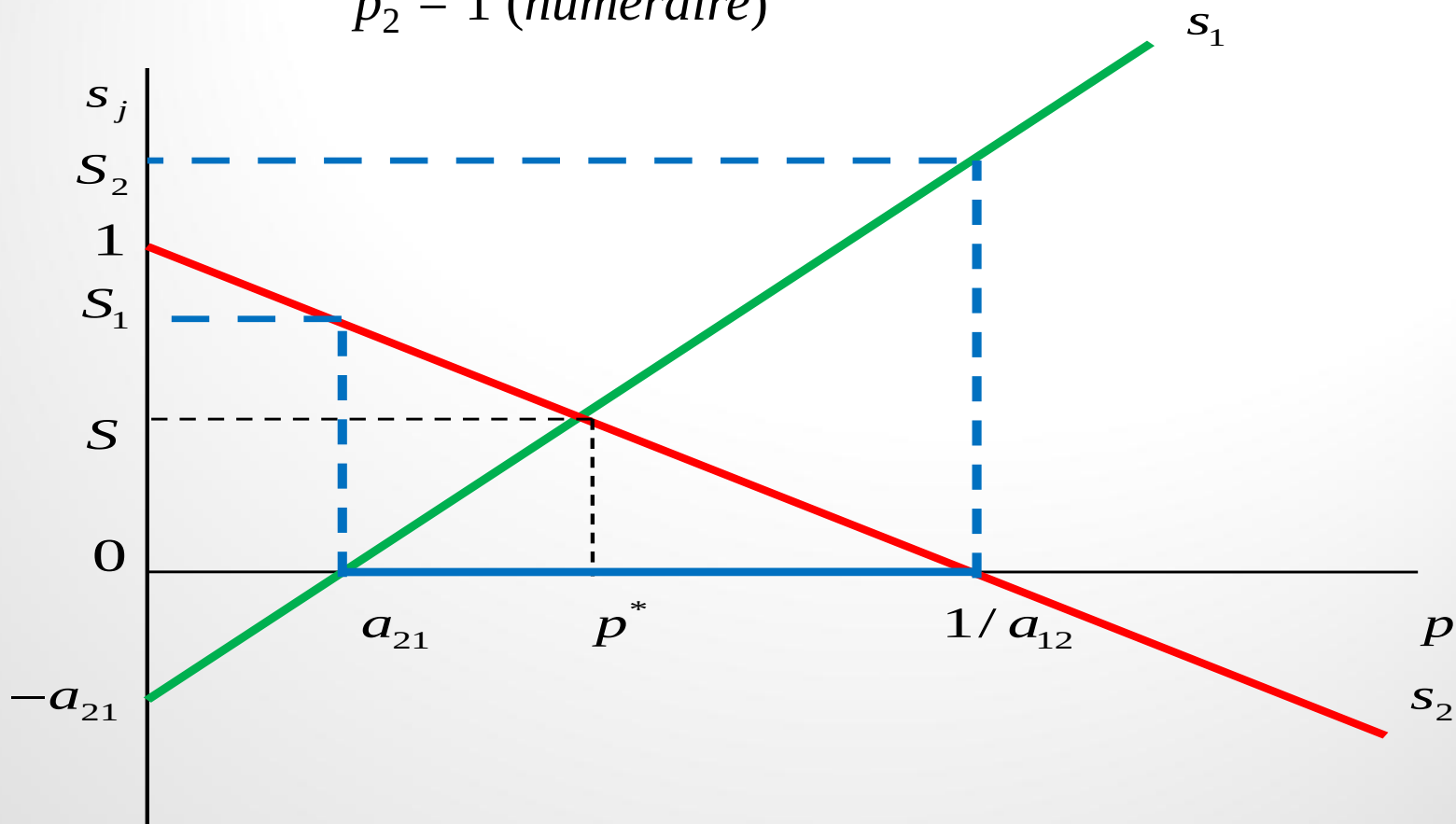
Σχήμα 2. «Κυκλικό» σύστημα παραγωγής δύο εμπορευμάτων

Τιμές εμπορευμάτων:

$$p_1 = p_2 a_{21} + s_1$$

$$p_2 = p_1 a_{12} + s_2, \text{ όπου } s_j: \text{πλεόνασμα}$$

$$p_2 = 1 \text{ (numéraire)}$$

Σχήμα 3 Τα πλεονάσματα συναρτήσκει του λόγου ανταλλαγής

(i). Υπάρχει $p: (s_1, s_2) > \mathbf{0}$, όταν και μόνον: $a_{12}a_{21} = a_{21}a_{12} < 1$ («συνθήκη βιωσιμότητας»).

(ii). $(s_1, s_2) > \mathbf{0}$, όταν και μόνον το p βρίσκεται μεταξύ δύο άκρων: $a_{21} < p < (1/a_{12})$.

(iii). Στο κάτω άκρο: $s_1 = 0$ και $s_2 = S_2 \equiv 1 - a_{21} a_{12}$. Στο άνω άκρο: $s_1 = S_1 \equiv (1 - a_{12} a_{21})/ a_{12}$ και $s_2 = 0$.

(iv). Για $p = p^* \equiv (1 + a_{21}) / (1 + a_{12})$ τα πλεονάσματα εξισώνονται:

$$s_1 = s_2 = S \equiv (1 - a_{12} a_{21}) / (1 + a_{12})$$

Αυτή η ενιαία τιμή πλεονασμάτων είναι το 1/2 του αρμονικού μέσου των ακραίων τιμών των πλεονασμάτων. Ωστόσο, ο αντίστοιχος λόγος ανταλλαγής δεν ισούται με κάποιον συνήθη μέσο όρο.

Ας υποθέσουμε, τώρα, ότι το **αινιγματικό** τμήμα της **Πρότασης 1** του Αριστοτέλη συμπληρώνεται ως εξής: «ο λόγος του κόστους παραγωγής του γεωργού προς το κόστος παραγωγής του τσαγκάρη...» (π.χ. Kurz and Salvadori, 1995, p. 35) ή, εναλλακτικά, ότι το υπό θεώρηση σύστημα είναι κεφαλαιοκρατικό (με δεδομένα πραγματικά ωρομίσθια – βλέπε Sraffa, 1960, ch. 2). Και στις δύο περιπτώσεις καταλήγουμε σε ένα και το αυτό ιδιοσύστημα (*eigensystem*) εξισώσεων, από το οποίο έπονται (**παραλείπω την απόδειξη**):

$$p^* = \sqrt{a_{11}(1/a_{12})}, \quad b^* = 1/\sqrt{a_{12}a_{21}}$$

όπου b^* είναι ο ενιαίος λόγος πλεονάσματος (= τιμή εμπ./ κόστος παραγωγής).

Συμπέρασμα:

(i). Ο ισχύον λόγος ανταλλαγής ισούται με τον γεωμετρικό μέσο των δύο ακραίων λόγων ανταλλαγής. Ο ισχύον λόγος πλεονάσματος ισούται με τον αντίστροφο του γεωμετρικού μέσου των τεχνικών συντελεστών.

(ii). Το «δίκαιο» του «ίσου λόγου πλεονάσματος» ή, σε ένα κεφαλαιοκρατικό σύστημα, του «ίσου κέρδους ανά μονάδα κεφαλαίου» συνεπάγεται γεωμετρικούς μέσους (όχι αρμονικούς).

Πρόβλημα 2. Το Επιχείρημα περί «Τρίτου Ανθρώπου» (ΕΤΑ) και η Εργασιακή Θεωρία της Αξίας

2.1. Εμφάνιση ή σχολιασμός του ΕΤΑ → Βασική Κριτική του Αριστοτέλη στην Πλατωνική Θεωρία των Ιδεών

- Αριστοτέλης: *Περί Ιδεών, Όργανον* (στο *Περί Σοφιστικών Ελέγχων*), *Μετά τα Φυσικά*.
- Αλέξανδρος Αφροδισιεύς (τέλη 2^{ου}-μεσα 3^{ου} αιώνα μ.Χ.): *Υπόμνημα στα Μετά τα Φυσικά* (Τρεις εκδοχές ΕΤΑ).
- Πρόκλος (412-485 μ.Χ.): *Σχόλια στον Παρμενίδη του Πλάτωνα*.
- Ασκληπιός Τραλλιανός (6^{ος} αιώνας μ.Χ.): *Υπόμνημα στα Μετά τα Φυσικά*.

-
- Πλάτων: *Παρμενίδης* («Διάλογος Μεταβατικός»)

2.2. Ορισμένες διατυπώσεις του ΕΤΑ

Αναλυτική κριτική έκθεση: Vlastos (1954, 1969, *Πλατωνικές Μελέτες* [1981] 2000) και Scaltsas, 1992).

Δ1. Εάν η (κατά Πλάτωνα) «Ιδέα του Ανθρώπου» υφίσταται ξεχωριστά από τους αισθητούς ανθρώπους και, ταυτοχρόνως, το γνώρισμα του ανθρώπου αποδίδεται και στους αισθητούς ανθρώπους και στην Ιδέα του Ανθρώπου, τότε θα υπάρχει κάποιος «Τρίτος Άνθρωπος», ο οποίος αναφέρεται τόσο στους αισθητούς ανθρώπους όσο και στην Ιδέα του Ανθρώπου. Θα υπάρχει, δηλαδή, μία ανώτερη Ιδέα Ανθρώπου. Έτσι, όμως, έπεται ότι θα υπάρχει και «Τέταρτος Άνθρωπος», ο οποίος αναφέρεται στον Τρίτο Άνθρωπο, στην αρχική Ιδέα του Ανθρώπου και στους αισθητούς ανθρώπους. Κατ' επέκταση, θα υπάρχει και Πέμπτος Άνθρωπος κ.ο.κ., επ' άπειρον [«αναγωγή στο άπειρο»].

Δ2. Εάν (i) μία Ιδέα χαρακτηρίζει αισθητά πράγματα με ένα κοινό γνώρισμα, (ii) τα όμοια πράγματα γίνονται όμοια λόγω της συμμετοχής τους σε κάτι το ίδιο, το οποίο είναι η Ιδέα, και (iii) αυτή η Ιδέα υφίσταται ξεχωριστά από τα πράγματα που χαρακτηρίζει, τότε θα εμφανιστεί επί αυτών ο λεγόμενος «Τρίτος Άνθρωπος». Για παράδειγμα, τόσο επί των αισθητών ανθρώπων (όπως ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας) όσο και επί της Ιδέας του Ανθρώπου. Ο «Τρίτος Άνθρωπος», δηλαδή, θα αποδίδει το γνώρισμα του ανθρώπου και στα δύο. Έτσι, όμως, θα εμφανιστεί και ο «Τέταρτος Άνθρωπος» κ.ο.κ, επ' άπειρον.

Δ3. «Εάν εξηγούμε την ομοιότητα ανάμεσα σε δύο πράγματα, π_1 και π_2 , μέσω ενός τρίτου πράγματος, Π , προκύπτει το ακόλουθο ερώτημα: Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στο Π και στα π_1, π_2 ; Εάν το Π δεν μοιάζει με τα π_1, π_2 , τότε δεν μπορεί να εξηγήσει την ομοιότητά τους. Εάν μοιάζει, τότε χρειαζόμαστε ένα άλλο πράγμα Π^* , το οποίο να εξηγεί τη σχέση ανάμεσα στα π_1, π_2 και Π , κ.ο.κ, επ' άπειρον.» (R. Rorty, Plato and Aristotle [Lecture]).

2.3. Τιμές εμπορευμάτων, Ιδέα Ανθρώπινης Εργασίας, και ΕΤΑ

Έστω, για παράδειγμα, το «κυκλικό» σύστημα παραγωγής, το οποίο ήδη χρησιμοποιήσαμε στα προηγούμενα. Υποθέτουμε, επίσης, ότι για την παραγωγή 1 μονάδας του εμπορεύματος i ($= 1, 2$), απαιτούνται l_{ii} μονάδες άμεσης, ιδιωτικής και συγκεκριμένης, εργασίας. Επομένως, οι λεγόμενες εργασιακές αξίες των εμπορευμάτων προσδιορίζονται (εξορισμού) ως εξής:

$$\mathbf{V} \equiv \mathbf{V}\mathbf{A} + \hat{\mathbf{L}} \rightarrow \mathbf{V} = \hat{\mathbf{L}}[\mathbf{I} - \mathbf{A}]^{-1}$$

$$\mathbf{V} = \begin{bmatrix} l_{11}/(1-a_{12}a_{21}) & l_{11}a_{12}/(1-a_{12}a_{21}) \\ (l_{22}a_{21})/(1-a_{12}a_{21}) & l_{22}/(1-a_{12}a_{21}) \end{bmatrix}$$

όπου $\mathbf{V} > \mathbf{0}$ και $\text{rank}[\mathbf{V}] = 2$, διότι $a_{12}a_{21} < 1$ (συνθήκη βιωσιμότητας).

Τέλος, υποθέτουμε ότι:

$$p_1 = \alpha [\text{μον.}\chi\rho./\text{μον.εμπ.1}] \text{ και } p_2 = \beta [\text{μον.}\chi\rho./\text{μον.εμπ.2}]$$

και, επομένως,

$$1 \text{ μον.εμπ.1} \sim (\alpha/\beta) \text{ μον.εμπ.2} \text{ } \textcircled{10} \text{ } 1 \text{ μον.εμπ.2} \sim (\beta/\alpha) \text{ μον.εμπ.1}$$

Έστω, τώρα, ο ακόλουθος – υποθετικός – ισχυρισμός:

«1 μον.εμπ.1 ανταλλάσσεται με (α/β) μον.εμπ.2, διότι συνιστούν διαφορετικές εκφράσεις-μορφές ομοιογενούς και ίσης ποσότητας «Ανθρώπινης Εργασίας». Αυτή η ποσότητα «Αφηρημένης Ανθρώπινης Εργασίας» είναι «ανθρώπινη εργασία γενικά» ή, αλλιώς, το «κοινό τρίτο» των δύο εμπορευμάτων, ενώ αυτή δεν δύναται να είναι ούτε οι εργασίες, οι οποίες ξοδεύτηκαν στην παραγωγή του εμπορεύματος 1, ούτε οι εργασίες, οι οποίες ξοδεύτηκαν στην παραγωγή του εμπορεύματος 2. Διότι, όπως δείξαμε, οι εν λόγω εργασίες είναι μη σύμμετρες: τόσο καθαυτές (δεν είναι μονόμετρα μεγέθη αλλά διανυσματικά) όσο και μεταξύ τους (αυτά τα διανύσματα εργασιών δεν είναι συγγραμμικά). Επομένως, το μέτρο της ανταλλακτικής αξίας-ισοδυναμίας των εμπορευμάτων είναι η ανθρώπινη εργασία γενικά, η οποία αποτελεί την ουσία τους».

Συμπεράσματα:

(i). Δεδομένου του ΕΤΑ, ο Αριστοτέλης θα συναντούσε μεγάλες δυσκολίες στο να αποδεχθεί τον προαναφερθέντα ισχυρισμό. Με άλλα λόγια, η τελική απόφασή του: «Στην πραγματικότητα, βέβαια, είναι αδύνατον τόσο διαφορετικά μεταξύ τους πράγματα [προϊόντα ιδιωτικών και συγκεκριμένων εργασιών] να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο», δύναται να θεωρηθεί σύμφωνη με ένα από τα βασικά επιχειρήματά του έναντι της πλατωνικής Θεωρίας των Ιδεών.

(ii). Η σχετική απάντηση-ερμηνεία του Marx περί «ιστορικών φραγμών», από την κοινωνία στην οποία ζούσε ο Αριστοτέλης, δεν δύναται να θεωρηθεί και τόσο αυταπόδεικτη.